

IRODALOM

Négyesy László: Arany. A költő születésének százados évfordulója alkalmából a Kisfaludy Társaság ajándéka a magyar tanuló ifjúságnak. Budapest, 1917. 52 l. Franklin-nyomda.

Elismerésre méltó törekvése a Kisfaludy Társaságnak, hogy nemzetünk nagy költőinek emlékünnepe a magyar ifjúság számára megiratja nagyjaink életét és méltatását; a halhatatlan elsősorban az ifjúságé s az ifjúság a halhatatlanság! De nagy dologra vállalkozik, aki egy gazdag művészlélek életének és költészetének tanulságait a fiatal lélek maradandó értékévé akarja tenni. Kerülnie kell a száraznak tetsző adatok halmozását, de kerülnie kell a nagydob és a harsonaszó kísérté frázisokat is, amaz unalmat, ez kellethetlenséget okozhat.

Négyesy lendületes, igaz magyar szívvvel írt tanulmánya a legtöbbször megüti azt a hangot, amely az ifjúság szívéhez szól és értelmét kellő módon gyarapítja. Művének már beosztása is szem előtt tartja különös célját. Legtöbbször helyesen megválasztott Arany-idézetekkel vezeti be a könyvecske tizenkét fejezetét, amelyekben Arany műveit életrajza kapcsán tárgyalja. A meglehetősen bevezetésben a 19. század öt magyar állócsillaga: Széchenyi, Kossuth, Deák, Vörösmarty és Petőfi mellett jelöli meg Arany helyét; ő volt a nép lelkéből lelkedzett legnemzetibb és egyszerűsége legeurópaiabb műveltségű költőnk. Gyermekéveinek érdekes rajza után a magát kereső lángész tévelygő útjait világítja meg első nagy csalódásáig, a színészvilág Vénuszbarlangjában való felocsúdásáig; itt-ott belecseng stilusába az önmagától menekülő Toldi meséje. A 18 éves ifjú a csalódás fulánkjával szívében, de élettapasztalatokkal és művészi belátással gazdagodva tér vissza öreg szüleihez lelkiismerete finom iránytűjét követve. Most a kenyérkereset szüksége keresztezi művészi ábrándjait; nappali élete a gondos tisztviselőé, de éjjeli a Múzsák szent berkeiben folynak le, s ott a világirodalom legnagyobbjaival, költőink közül pedig főleg Csokonaival és Petőfivel barátkozik. Első «letérését» Toldiról szóló elbeszélésének országos sikere követi, melynek pálmáját Vörösmarty a nagy lélek pazarló jóindulatával nyújtja neki s a büszke Petőfi a lángész jó szavával siet — barátjává avatván — a halhatatlanságot előlegezni számára. A rövid önelégültség napjait azonban csakhamar elborítja a szabadságharc izapossá vált hullámai, maguk alá temetve nemzeti reményét, hivatását és legjobb barátját. 1850-től 1865-ig volt «kültői pályájának delelője», a másodszori megtérés után vergődő

lelke ismét felszárnyal; ha nem is homéroszi, de ossiáni, byroni és arisztophaneszi régiókba emelkedve énekel nemzetéről és magáról. Aranynak nem gazdag, de mélyenszántó lirizmusát szemléletesen állítja Négyesy az olvasó szeme elé, de különösen epikai tehetségének és lírai hangulatai eredőjekép keletkezett balladáinak frissen megírt méltatásába mélyed. A tárgyalt költemények értékelése egészben jól jellemzi Arany lírai és kisebb elbeszélő költeményeit. Rámutat epikájának szinte kimeríthetetlen sokoldalúságára és irodalmi elmélyedésének kapcsán a népiesség kötelékeiből való kiemelkedésére. Helyesen elemzi A nagyidai cigányok sirva-vigadó öniróniáját, a Bolond Istók szeszélyes humorát, a Buda halála ódon fenségét s a Toldi Estéje leáldozó napvilágát. Nem feledkezik meg Arany szerkesztői és műelméleti érdemeiről sem, bár kelletténél talán gyorsabban végez velök. Költőnk szinte lázas tervezgetéseit azonban a harmadik, szinte végzetes letörése akasztja meg; Juliška leányának tragikus halála. Majd az Ószikének visszafiatalodott lelke bájos termékeinek rövid méltatása következik, szinte futólagosan, hogy azután Toldi Szerelmének, Arany költészete legértettebb termésének gyönyörűségeiben részletesen a szerző. Az utolsó fejezetben tömör összefoglalás alakjában Arany egész írói arcképét kapjuk. Négyesy Arany füzete értékes ajándék a magyar ifjúságnak Arany születése százados fordulóján.

DITTRICH VILMOS.

Földessy Gyula: Arany János. Az ember és a költő. Budapest, 1917. Toldi Lajos könyvkereskedése. 54 l. Ára 2 kor. 50 fill.

Az Arany jubileum alkalmával megjelent tanulmányok közül Földessy Gyulának nagy gondnal, beható tanulmányon alapuló, a szerzet melegétől áthatott munkája, melyet részben kivonatossan a Magyar Irodalomtörténeti Társaság 1917 május 11-iki ülésén is felolvasott, az értékesebbek közül való. Már a felolvasás után is elismerést szerzett vele Földessy és most munkáját egészben olvasva a már méltán kideremelt elismerés csak fokozható.

Földessy Gyula komoly gondolkodó fő. Arany Jánosnak, az embernek és a költőnek jellemrajzát adja kis könyvében. Eredeti felfogása mindjárt kiindulási pontján is észrevehető. Arany János egyéniségének magyarázatában szerinte mindenekelőtt és mindenekfölött a költő konzervatívizmására kell súlyt vetni, mert Arany a konzervatív élettendenciának legtisztább, legtípusosabb megnyilatkozása a világgöltészetben. Arany konzervatívizmusa egy veleszületett és folyton erősödő életérzés, amely benne aztán következetes konzervatív világszemléletté teljesedik ki. Ezt az eszményi konzervatívizmust tartja Földessy Arany legfőbb emberi és költői tulajdonságának, amely az ő művészegyéniségében elsősorban magyarázza meg, ami benne kivételesen nagystílfű.

Földessy végigpillant Arany gyermekkorán, ifjúkorán és megállapítja, hogy minden körülmény összejárta, hogy Arany veleszületett életérzése a kedvező körülmények között folyton erősödött s így lett Arany a konzervatívizmus legnagyobb költőjévé. A család, a város, a tősgyökeres ma-

gyar beszéd, régi magyar szokások, nemzeti hagyományok, vallásos szülei, első szellemi táplálékai, olvasmányai mind elősegítették konzervativizmusát. Innen magyarázható, mért idegenkedett kora új költészetétől s mért tetszett neki annyira Petőfi, kinek költészetében megtalálta a közvetlen mintát, amelyre neki, mint igazi konzervatív temperamentumnak szüksége volt. Petőfi fellépése után kész művészként áll elő Arany. Már az Elveszett alkotmányon is érzik Petőfi hatása, de feltűnőbbben a Toldin. Arany Jánosnak tehát — Földessy felfogása szerint — mint igazi konzervatív költőnek ösztönző elődre volt szüksége, aki az ő kultúrájának megfelelő irányban lehessen neki szabálya és törvénye.

Arany lelkében a konzervatív életérzés akkor nő világnézetté, amikor a Daliás Idők, a Toldi Szerelme és a hún-magyar eposz megalkotásának vágya izgatja egész valóját. Ugyanekkor alakul ki benne az a meggyőződés, hogy a költő csak adott és kész anyag feldolgozója lehet. Földessy Arany «epikai hitel»-ére vonatkozó kijelentéseit figyelni meg és kimutatja, hogy lesznek ezek mindvégig határozottabbak, súlyosabbak, általánosabbak. Az epikai hitel képze a költő lelkében kialakulva már régen megvolt. Arany az epikai hitel elméletét a maga teljességében már akkor bontogatja ki lelkéből, amikor a *Zrinyi és Tasso*-t írja. Ebben a legegészebb kifejtésben az epikai hitel mindannak szabad felhasználását jelenti, amit az epika a multban «felkincselt.» Földessy az epikai hitelt a legfelvilágosítottabb aranyjánosi igének tartja, amely arról is nyilvánvaló tanúságot tesz, hogy fogja fel Arany, az ember, az életet. S ez a tanúságtétel a leghatározottabb vallomás a konzervativizmus mellett, mert a konzervativizmus kriteriuma — így érvel Földessy — épen az a tény, hogy az ember, a gondolkozó, a művész az élet élésében, az életről való felfogásában, művészetében nem támaszkodik magára, hanem önmagán kívül, a külső világban, a tekintélyben, a tételes vallásokban, a törvényben, a művészet klasszikusaiban keresi a maga igazolását. Arany költői gyakorlata a legteljesebb mértékben igazolja az ő teóriáját az epikai hitelről. Arany-nak egyáltalában nincsen epikai költeménye, mely ne gyökerezne a multban; *költői jellemének ez a vonása a legtermészetesebb módon sarjad ki az ő predesztináltan konzervatív életérzéséből. Földessy találó példákkal igazolja állítását. Érdekes és eredeti Földessy következtetése, amely szerint Arany epikai munkái úgy jönnek létre, mint a népköltészet nagy epikai művei. Arany elbeszélő költészete nemcsak a keletkezés módjában, hanem szellemben is közös a népi epikával. Természetére nézve a népi epika is konzervatív. Aranyban is ugyanazok az erők működnek a leghatékonyabban, amelyek a népi epikát létrehozták. Arany minden más epikus költőnél igazabban utódja a régi nagy eposzalkotó rapszódoknak, bárdoknak, hegedősöknek.

Majd egy régibb észrevételét, amelyhez Arany gyakori olvasása után jutott, teszi szóvá és kifejti, hogy a klasszicizmus ugyanegyvet jelent a konzervativizmussal és a romanticizmus a forradalmisággal. Mert szerinte a klasszicizmus a művészetben a nagy minták, a mult nagy alkotásai után való igazodást jelenti. Ily értelemben tehát a klasszicizmus a kon-

zervativizmus fogalmát fedi. A romantikus művészet formai jelentősége, igazi lényege szerint végső következtetésében azt jelentette, hogy a művészetnek főszabálya az, hogy nincs szabálya. S ebben a megvilágításban a romanticizmus nem egyéb, mint forradalmiság a művészetben. A klasszicizmus és a romanticizmus problémájának ez a megoldása Földessy felfogása szerint szükségképivé teszi azt is, hogy ami valamikor új, tehát romantikus megnyilatkozás volt a költészetben, az később meggyökere-sedvén és követőkre találván, klasszikussá lett. Így jut el Földessy Arany költészetének és alkotásmódjának vizsgálatában oda, hogy Arany egész költészete és alkotásmódja remek példája annak, hogy válik rövid idő alatt általános nemzetivé, sőt általános emberivé és klasszikussá az, ami Petőfinél forradalmi megnyilatkozásként hatott, tehát eredetileg romantika volt. És nemzeti költészetünk klasszikussá éréseinek ebben a folyamatában — mondja szerzőnk — épen az volt a döntő mozzanat, hogy Aranynek olyan tiszta és határozott megszemélyesülése volt a konzervatív élettendenciának, hogy ösztönös zsenijével hamar tudta konzerválni azokat a nagy értékeket, amelyeket a forradalmi Petőfi alkotott.

Igen érdekesen és természetesen magyarázza Földessy a kiegyenlíthetetlen ellentétet Petőfi és Arany érzés- és gondolatvilága között. Figyelemreméltó, hogy Földessy a Petőfi és Arany érzés- és gondolatvilága közti ellentétet gyökerükben, a Végtelenhez való viszonyukban vizsgálja. Petőfi forradalmisága épen a vallásosságában a legnyilvánvalóbb, legerőteljesebb, legelvibb Petőfi lelkében az isteni kinyilatkoztatás, a vallási hagyomány, az emberi törvény csak az ellenmondást keltette föl. Aranynak teljesen idegen gondolat, hogy új vallási ideált keressen. Petőfi és Arany világnézetének további ellentéteit tárják fel az emberiség fejlődéséről vallott véleményeik. Petőfi, mint igazi forradalmár, csupa naivság és optimizmus. Föltétlenül hisz a javulásban, a tökéletesedésben. A régihez ragaszkodó Arany azonban nem bízik a változások emberjavító erejében, ő kilátástalannak tart minden küzdelmet a forradalmak eszményeiért. De mindamelllett Arany lelkivilága, élete legnehezebb pillanatait kivéve, sohasem volt híjával az életben való hitnek. Földessy Aranynek időnkint felbukkanó pesszimiztikus eszméiben inkább az ó-magyar református bibliai felfogás sötét életlátását véli felfedezni, nem pedig a Schopenhauerék kietlenül elvi pesszimizmusát. Ettől az eszmevilágtól Aranyt élete legszomorúbb éveiben megóvta küldetésesen konzervatív világnézete.

Arany hazafias költeményeiben a népe jövőjéhez való bizalmában, a hozzávaló rajongó szeretetében a legkevésbé sem marad el a Petőfi nagyhitű, heves hazaszeretete mögött. A magyarságért buzgó szeretetük kiegyenlíti a kettejük életérzete és világnézete közt kibékíthetetleneknek látszó ellentéteket és elválaszthatatlanul szoros szellemi egységbe fűzi őket egymással. Földessy rámutat arra is, hogy Arany konzervatív keresztény erkölcsi érzése uralkodó erővel él képzelete alkotta emberi lelkében is. Aranynek szelíd keresztény lelkében — írja Földessy — van valami a Kant engesztelhetetlen szigorúságából. Toldi sohasem lehet boldog, mert megszegte az erkölcsi törvényt, s tragikuma igazabban kibékítő

hatású, mint boldogulása volna. Etelének vesznie kell, mert testvérgyilkossága miatt érdemtelenné lett az isteni kiválasztásra.

Földessy megállapítja, hogy Arany és Petőfi nemcsak a magyar élet, hanem általában az emberi élet legszembennállóbb ellentéteinek, végleteinek kifejezői és legkarakterisztikusabb kifejezői az egész világirodalomban. Ez a nekünk juttatott két nagy ajándék — írja szerzőnk — logikusan lett a mi osztályrészünk. Mert hiszen a két egymással küzdő örök tendencia: az új és a régi nálunk sajátos viszonyainknál fogva nem rejtőzött el olyan félreismerhetetlenül a mi magyar életünk átlátszóbb szövedékében, mint a gazdagabb összetettségű nyugati kulturánkban és ezért lettek a magyar szellem legnagyobb képviselői is egyszerűbb, szabályosabb, kristályosabb szimbolumaivá az emberi életnek. Szakadatlan harcok és küzdelmek közt lefolyó történelmi életünk mellett főképen a sajátos magyar viszonyokban találja Földessy a Petőfi vehemens forradalmiságának és az Arany rendíthetetlen konzervatívizmusának magyarázatát.

Főbb vonásaiban végigkísértük Földessy nagyérdékű, eredeti felfogásáról tanuskodó gondolatmenetét. Ha nem is értünk egyet a szerző minden állításával (mint pl. a Vörösmartyról szóló túlzott ítéletével, 14. l.), ha talán helyenkint találunk is valami erőltetettséget a tanulmány alapgondolatának keresztülvitelében — mindez keveset von le a szerző érdeméből. A tanulmány a legsikerültebb jellemrajzok közül való. Alapos elmélyedésen, Arany János műveinek tökéletes ismeretén és megértésén alapul. Erőteljes, határozott, szuggesztív hatású előadásmódja magával ragadja az olvasót és a szerző álláspontjára vonzza. Csak azt sajnáljuk, hogy Földessy írásait olyan ritkán van szerencsénk olvashatni. Munkáját mindenkinek ajánljuk, ki Arany Jánost az embert és a költőt teljesebben, tökéletesebben meg akarja ismerni.

PERÉNYI JÓZSEF.

Bakonyi Hugó: Az ember tragédiája és egyik német rokonműve. Schack gr. Világkorszakai. Belgrád, 1917. 66 l. (Budapest, Lampel-bizomány.) Ára 2 kor.

Madách Imre Ember Tragédiájának a külföldi irodalomra való hatásáról szerzőnek fenti tanulmánya útján értesülünk először. A német irodalom egyik kiváló költőjének, Schack grófnak Világkorszakok c. műve minden valószínűség szerint az Ember Tragédiájának hatása alatt készült. Nagyobb hasonlatosságot mutat az Ember Tragédiájával, mint az utóbbi Fausttal. Az összes német bírálatok által nagy koncepciójának elismert Világkorszakok 12 énekből álló modern eposz 6600 sorból áll, míg az Ember Tragédiája 4100 sor s a hetvenes évek elején, tehát Madách eredetijének, sőt még első német fordításának megjelenése utáni időben jelent meg. A két mű között számos rokonvonás található nemcsak a szerkezetben, hanem az eszmemenetben s a történelmi képek megválasztásában is. Schack eposza közelebb áll az Ember Tragédiájához, mint akár Faust, Kain, A századok legendája vagy bármely más azzal eddig párhuzamba vont mű. A szerző a mű tartalmi ismertetését hét oldalon adja. (10—17. l.)

Mindkét mű hőse a maga és az emberiség boldogságát keresi s e célból a mult történelmét álomképsorozatban élük át. Madách paradicsombeli Adámjával szemben Schack barlanglakó ősembere a majmok leszármazottja. Párhuzamos Madách Miltiades- és Schack Perikleskorabeli görög jelenete s mindkét színben főleg a demagogok uralmának festése, valamint a keresztes hadjáratokban a búcsúkkal való úzérkedésnek és az eretnekek üldözésének festése, továbbá Schack gróf renaissancoe és Madách Keplerkorabeli jelenete háttérben az inkvizícióval. Madách Adámja rendszerint a kor vezető embere, Schack hőse ellenben elnyomott vagy alárendelt szerepet tölt be. A jövő festését Schack meg se kíséri s művét csonkán a francia-porosz háború végével fejezi be, úgyhogy magyarázatképen ahhoz egy prózai utószót kénytelen függeszteni. A két mű világfelfogása egymással teljesen ellenkező. Az emberiség sorsát Madách nagyrészt a biblia, Schack a [darwinisztikus evolúció szemüvegén át látja és szemlélteti. A hagyományos és evolúciós világnézet átmeneti korában élő Madách vegyesen merít hol a bibliából, hol Büchner Erő és anyag c. művéből is. Mindkét mű pesszimiztikus felfogású. Az álomképekből levonható tanulság valami lesújtó és szomorú; a Madách pesszimizmusa alatt lappangó szelidebb emberszeretetből Schacknál egy szikra sem villan felénk. Madách úgy szerkezetileg, mind logikailag és esztétikailag a különben mesteribb irányú Schack fölött áll. A nagy olvasottságra való és körültekintéssel megírt tanulmány értékességéből a benne felfedezhető egypár stílusbeli idegenszerűség nem von le semmit. A sok sajtóhiba is a háborús nyomdai viszonyokkal menthető.

ÁGNER LAJOS.

László Zsigmond: A kuruc balladák. Budapest, 1917. 48. l. Hentschel Henrik könyvnyomdája.

«A kuruc balladák ügyének megoldását kíséri meg ez a tanulmány . . . a Sievers-Rutz-féle hangvizsgáló módszerrel», mondja a szerző; de legott hirtelen alábbszállítja a célt; «kísérlet a megoldásra, mely akkor is elérte célját, ha sikerül mások figyelmét is a kutatás ez új útjára irányítani.» Úgy is van; bármi lett légyen is a célja, eredménye alig lehet egyéb, minthogy a figyelmet e «hangvizsgáló módszerre» rátereli. E tekintetben csak folytatja, amit egy korábbi közleményével már megkezdett (EPhK. 1915: 7. stb.).

A tanulmány három részből áll. Ismerteti a Sievers-Rutz-féle módszert; alkalmazza a meggyanusított kuruc balladákra; s végül más természeti filológiai érveket gyűjt össze Tolnai Vilmos és Riedl igazolására.

A szóban forgó módszer a hangmelódia és hangtípus vizsgálatán alapszik; ez utóbbit Rutz, az elsőt, valamint a kettőnek kombinálását Sievers tanulmányaira támaszkodva használja fel. Melódia valamely felolvasott szövegben a hangmagasságok változásait, hangtípus az egyéni hangminőséget jelenti. Minden író hangmelódiájának megvan a maga állandó, következetesen érvényesülő hangmagassága, s hangtípusának is határozottan megkülönböztethető jellege, mit nemcsak benyomásszerűleg,

hanem Sievers által leleményesen kigondolt, meglehetősen pontos eszközök segítségével is megállapíthatni. E megfigyelés szövegkritikai vizsgálatokban lehet segítségünkre. Ha valamely írásműben szerzője megállapított hangmelódijától és -typusától elütő részletet, zavarodást találunk: az a részlet nem lehet ennek a szerzőnek a műve.

Nem lehet feladatunk e módszerről ítéletet mondani, de annyit megállapíthatunk, hogy mai fejlettségében a filológia régi kipróbált eszközeivel nem veheti fel a versenyt. Kétségtelen, hogy van egyénileg jellemző hangmelódia és hangtípus; kétségtelen az is, hogy minden egyéni írásmű megfelelő reactiót idéz elő a felfogó egyénben, s végeredményben ugyanolyan fiziológiai változásokat szuggerál reá, aminőkből kiindult. De e változások megmérésére s ez által az írásmű egyénileg jellemző meghatározására vajjon valóban eléggé megbízható eszközök állnak-e rendelkezésünkre? Ez az, amit nem mernék kedvezőleg eldönteni. Nincs kizárva, hogy ez érdekes módszer egykor csakugyan megváltoztatja a filológia mai alapjait, s mint szerző Sievers után mondja, a mai *Augenphilologie Sprech- und Ohrenphilologie*-vá tökéletesedik. De ma még csak kísérletezésnek tekinthetjük, s még ha kiderül is róla valamikor, hogy ez a legépiesebb, tehát emberi gyarlóságtól legkevésbé befolyásolt módszer, bizonyító erejét ma még semmi esetre sem fogadhatjuk el. Ez idő szerint még, minden komolysága ellenére, babonás hókuszpókuszként hat reánk az efféle megállapítás: «a II. typus hideg és meleg alfajának váltakozása állandó kapcsolatban a Querklemmung-nak nevezett izomfeszültséggel.» Ez volna ugyanis Thaly hangtypusa. S kérjük a buzgó szerzőtől: Vajon, ha Tolnai Vilmos és Riedl Frigyes az *Augenphilologie* régi jó kipróbált módszereivel meg nem rendítik tíz kuruc költemény hitelét, remélhetné-e ő, hogy a maga *Sprech- und Ohrenphilologie*-jával komoly cáfolatra hívhatná ki Thaly meggyőződéses híveit? Vagy csak elő merne-e állani Thaly meggyanúsításával tisztán a maga módszere alapján? Alig hisszük. Hisz így is, mint említettem, egy fejezetben a közönséges filológia érveit is felsorakoztatja záradékképen.

Minden esetre érdekes, hogy az ő speciális eredményei szinte teljesen egybevágnak Riedl és Tolnai megállapításaival. A gyanuba fogott költemények közül kilenc «egészében oly hangsajátságokat tüntet fel, melyek — magasságban és minőségben — tökéletesen fedik Thaly jellemző hang-elemeit». «Az egyetlen ballada, mely nem egyeztethető össze Thaly hang-egyeniségével, a *Balogh Ádám nótája*», ez tehát nem lehet Thaly Kálmán alkotása.

A hangvizsgálat eredményeit kiegészíti másnemű filológiai adalékokkal; a tizenkettes sor három szótagonkénti tagolásában, az alliteratio, a középrim, a feltűnő modern rimek, némely népileg magyaros mondatképletek erős szerepében Thalynak saját verseiben alkalmazott eljárására ismer, újabb egyeztetéseket közöl s némely motívumok forrásaira mutat reá.

Befejezésül egy laikus kérdést. Háttha a kuruc korban is volt véletlenül egy, vagy több költő, akinek hangmagassága és minősége a Thalyé-

val azonos volt? Vagy ez lehetetlen? Be van-e bizonyítva Thaly szerzősége azzal, ha a kérdéses költemények hangjellege az övével egyezik? Nem tartozik-e a módszeres bizonyításhoz annak a megvizsgálása is: milyen hangjelleget őriztek meg az igazi kuruc költemények?

Kivánjuk, hogy ismertetésünkben a szerző ne elkedvetlenítő tamáskodást lásson, hanem ismerje fel módszere ezidőszerinti fogyatékoságát, s igyekezzék annak, a német tudományos haladás további szemmel tartásával, bizonyító értékét fokozni, s főképp a kísérletek szaporításával, kézzelfoghatóbb alpra fektetni.

(NB. A magyar hangjelzéshez, mi az itt felmerülő kérdésekkel közeli rokonságban áll. Tolnai Vilmos értékes adalékokat közölt a *Magyar Nyelv* 1915. évf.-ban.)

G. GY.

Gárdonyi Albert: Magyarországi könyvnyomdászat és könyvkereskedelem a 18. században különös tekintettel Budára és Pestre. Budapest, 1917. 61 l. Lantos A. kiadása. Uránia könyvnyomda. (Könyvtári Füzetek. 2. szám).

A 18. századi magyar művelődéstörténetnek egy igen érdekes és becses részletképét kapjuk Gárdonyi Albert könyvében. Mert jóllehet — tekintve, hogy forrásait jóformán csak a főváros levéltára szolgáltatta — a tárgyalt anyaggal kapcsolatos több irodalmi vonatkozású dolgról, tervről és kísérletről nem történik a könyvben emlékezés, s így a könyv a szerző vallomása szerint is nincs híján a fogyatékoságnak: a szellemi termékek sorsát oly közelről érintő fontos művelődési tényezőnek, a könyvnyomtatásnak és könyvkereskedelemnek 18. századi helyzetét, megkötöttségét, a sok-sok rendeletről való függőségét igen tanulságosan, jellemzően, a korfestés ecsetjének vonásaival tárja elénk.

Munkáját igen célirányos bevezetéssel: a könyvnyomdászat és szellemi élet közötti kapcsolattal kezdi meg, hogy a kezdetleges gazdasági viszonyokról is megemlékezve, rövid, de találó magyarázatát adja 18. századi irodalmunk elmaradottságának s egyuttal rámutasson arra a fontos jelenléte. hogy miután Buda és Pest és Pozsony és Nagyszombat, mint politikai és tudományos központ között a szerepesere megtörtént, «Magyarország szellemi ébredése Buda és Pest szellemi ébredésével esett össze!»

Természetes tehát a szerző eljárása, hogy a mondottak után nyomban sorra veszi a budai és pesti nyomdákat, elmondva ezek tulajdonosainak változását, szabadalomszerzési, avagy kibővítési törekvését, a szabadalmak megsértéséből köztük támadt surlódásokat és számos összetükközést, mert hiszen ezek a szabadalmak az egyes, többnyire a nép szükségleteihez idomuló sajtótermékekre, mint: naptárak, evangéliumos könyvek, katekizmusok és ábécés könyvekre nézve, rendszeren kizárólagosok voltak.

A nyomdák munkásságának illusztrálására két becses kimutatást találunk Gárdonyi könyvében: Nottenstein János György nyomtatott katalógusát 1733-ból és Landerer Katalinnak a helytartótanácsához beterjesztett kimutatását 1784-ből. A felsorolt könyvek között találunk gimnáziumi

használatra írt könyveket, melyeknél a szerző hosszasabban időzik, Balassa és Rimay istenes énekeit, Gyöngyösi munkáit s különösen sok széphistóriát. A kalendárium- és tankönyvszabadalomról szóló fejezetekben pedig sok jellemző példáját a szabadalomsértésnek, a nyomdászok között a leggyakoribb ütközöpontnak s végül néhány könyvnél megtudjuk az árakat is.

Különösen leköti ezután a figyelmünket az, amit a szerző a «Cenzura és köteles példány» fejezetében mond, mert ez, t. i. a cenzura és a kizárólagos szabadalom volt a könyvnyomtatók mozgási szabadságának kettős akadálya s általában hivatásuknak nehéz igája. Előzetes «imprimatur» nélkül nincsen könyv, ha pedig mégis van: elkobzás a sorsa s eladási tilalommal bosszantják a könyvkereskedőt. A cenzorok Argus-szemének tekintete első sorban a politikai tárgy munkákra irányul, de nem kerülük el figyelmüket a ponyvairodalom termékei sem.

Nem kevesebb érdeklődéssel olvassuk a könyvnek a «könyvkötő-könyvkereskedők»-ről szóló lapjait. A könyvkötő és könyvkereskedő egy személy volt. 1772 után azonban már nem csupán amolyan «búcsúk és vásárok alkalmával könyveket terjesztő árusok és kompaktorok»-ról beszélhetünk, hanem szakképzett, nyelv- és bibliográfiai ismeretekkel rendelkező könyvkereskedői testületről, melynek magas színvonalát az 1772. évi rendtartás nagy gondnal igyekezett biztosítani.

Befejezésül a pesti könyvkereskedőkről emlékszik meg a szerző s ezek között elsősorban a Weingand és Köpff társaségról, a legrégebb pesti könyvkereskedésről, melynek «üzleti összeköttetései egész Magyarországra kiterjedtek»; azután Trattner János Tamás magyarországi vállalkozásairól, Kurzböck Józsefről, Stachel József, Kilián Ádám s Lindauer Jánosról. Itt is küzdelmes, panaszos légkörben érezzük magunkat csakúgy, mint a nyomdászoknál: a megélhetés, az egzisztencia biztosítása a magasabb cél.

Pótlásul az elején mondottakhoz még csak ennyit: Gárdonyi könyve nem tart igényt a teljességre, hiszen munkája végén is mondja: «Nem sikerült, de nem is törekedtünk az összes könyvnyomtatók és könyvkereskedők működéséről beszámolni». De így is derekasan kárpótol bennünket javarészt új adatainak bőségével s az ezekkel való bánni tudásával.

Budó Jusztin.

Divald Kornél: A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei. Budapest. 1917. 144. l. Akadémiai kiadás. Ára 2 kor.

Ez a nagy hozzáértéssel készült, valóban hiánytpótló tájékoztató az Akadémia alapítására vonatkozó fontosabb adatok összefoglalása után legelső tudományos társaságunk palotájának meggyűjteményeinek történetét és részletes leírását nyújtja. Az érdekes képekkel díszített füzetből megtudjuk, hogy az Akadémia épületét Stüler Frigyes Ágost (1800—1865) német építész tervezte, kinek emlékeztét a léposház második emeleti részében elhelyezett s Izsó Miklóstól faragott márvány mellszobor is hirdeti. Az egész épület — melyet 1865 dec. 7-én avattak föl — belső berendezésével és díszítésével együtt kerekaszámban 800,000 forintba, a bérház-

zal együtt majdnem egymillió forintba került s csak amikor az Akadémia 1881-ben működése 50 éves jubileumának megülnésére készült, sikerült a palotát terhelő adósságokat leróni.

A gyűjtemények ismertetése során kitűnik, hogy volt az Akadémiának valamikor érem- és régi pénzgyűjteménye is, 1872-ben azonban Pulszky Ferenc igazgató kérésére tulajdonjogának fenntartásával a Nemzeti Múzeum régiségtárának engedte át. «A képes helyiségek» című fejezet érdekes adata, hogy az első két arckép, melynek kifüggesztését az Akadémia elrendelte Kazinczy Ferenc r. t. és Kisfaludy Károly r. t. olajfestésű képe volt.

Az Akadémiában elhelyezett ereklyetárak közül (Goethe, Mikszáth. Kisfaludy K., Széchényi-múzeum) bizonyára leggazdagabb az, mely a «legnagyobb magyar» emlékének van szentelve. Ennek szervezését régebbi, kevés sikerrel járó kísérletek után Szily Kálmán indítványára 1896. okt. 5-én határozták el. Az idetartozó gyűjtemény, melynek rendezésében Viztota Gyula is részt vett, 1915 jan. 1-ig 2018 darabra emelkedett.

A tudós társaság könyvtára alapját a néhai gróf Teleki-család vetette meg. A Teleki-féle könyvek azonban valójában csak 1844-ben kerültek az Akadémia birtokába, mikor már mások adományából elég szép számú könyv volt együtt. Az első ajándékozó saját öt munkájával Schamz Ferencz (1780—1830. gazdasági és földrajzi író.) Igen tanulságos a könyvben az irodalmi ereklyéket, képeket ismerető részen kívül az emlékérmek felsorolása is.

A gyűjteménynek — tudományszakunk szempontjából — figyelemre-méltóbb darabjai: 1. Az Akadémia szótári érme. Mellső lapján Czuczor Gergely és Fogarasi János fejének kettős domborművével. A hátlapon: A magyar nyelv szótára befejezésének emlékéül a M. T. A. 1874. (Radnitzki bécsi éremvéső mintája alapján). — 2. Beöthy Zsolt emlékplakettje. Bronz. 1908-ból (Telestől). — 3. Csokonai-érem 1905-ből (Löfkovits A.-tól). 4. Gyulai Pál plakettje, az Éjjeli látogatás c. költ. alakjait ábrázoló domborművel. 1906-ból (Beck Ö. F.-tól). — 5. Pázmándi Horváth Endre emlékérmé. Születése százados évfordulója emlékéül. — 6. Kazinczy F. születésének százados évfordulójára vert érem (Jelzése: A. Fabris sculp). 7. Petőfi érem. — 8. Gróf Széchényi István emlékérmé. Sz. budapesti szobrának leleplezésére verette az Akadémia. — 9. Szily Kálmán plakettje. Felirata: A K. M. Természettudományi Társulat dr. Semsey Andornak. 1908. — 10. Thaly Kálmán érme. II. Rákóczi F. hamvai hazaszállításának emlékéül. (Berán L.-tól. 1908-ból). — 11. Toldy Ferenc emlékérmé. Irói pályája félszázados ünnepére (1871-ből). — 12. Vörösmarty-érem. Egyik lapján a költő feje arcélben, a másikon A vén cigány ülő alakja (Berán L.-tól). A felsorolt érmek bronzból készültek, kivéve Széchényiét, melynek anyaga ezüst.

Befejezésül a Goethe-szobát ismerteti e kis füzet, melyet szerzője pontos név- és tárgymutató hozzácsatolásával tett könnyen kezelhetővé.

VÁRLEZDI MŰHÁZ.